

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ КОРОЛІВСТВА САУДІВСЬКОЇ АРАВІЇ

Анотація. В статті проаналізовано концептуальні основи зовнішньої політики Королівства Саудівської Аравії і виявлено особливості правової системи Королівства, проаналізовано вплив релігійного фактора на формування зовнішньополітичної стратегії. Автор приділив увагу взаємозв'язку внутрішніх та зовнішніх загроз для Саудівської Аравії та шляхам їх подолання.

Ключові слова. Перська затока, Саудівська Аравія, зовнішня політика, загрози, національна безпека.

Abstract. The paper covers the conceptual foundations of the foreign policy of the Kingdom of Saudi Arabia and reveals the peculiarities of the Kingdom's legal system. The influence of the religious factor on the formation of the foreign policy strategy is analyzed as well. The author paid special attention to the internal and external threats for Saudi Arabia and ways to overcome them.

Keywords. Persian Gulf, Saudi Arabia, foreign policy, threats, national security.

Аннотация. В статье проанализированы концептуальные основы внешней политики Королевства Саудовской Аравии и выявлены особенности правовой системы Королевства, проанализировано влияние религиозного фактора на формирование внешнеполитической стратегии. Автор уделил внимание взаимосвязи внутренних и внешних угроз для Саудовской Аравии и путям их преодоления.

Ключевые слова. Персидский залив, Саудовская Аравия, внешняя политика, угрозы, национальная безопасность.

---

¹ Аспірантка кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка; науковий керівник: професор Коппель О.А.

Постановка проблеми. Саудівська Аравія як ключовий гравець в найбільш динамічному регіоні світу – Близькому Сході, складає інтерес для ґрунтового дослідження в аспектах формування та реалізації прагнень регіонального лідерства. В умовах глобалізації світові процеси залежать від коливань спричинених політичною та економічною нестабільністю на Близькому Сході, а Саудівська Аравія залучена до низки складних регіональних і глобальних процесів, коли змінюється парадигма відносин в арабському світі, особливий інтерес складає формування стратегії Саудівської Аравії.

Мета полягає в тому, щоб дослідити особливості формування зовнішньополітичної стратегії Королівства Саудівської Аравії. Відповідно до мети автор ставить такі **завдання** : визначити основи зовнішньої політики Королівства Саудівської Аравії, визначити загрози, основні завдання та вектори зовнішньополітичної стратегії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Зовнішня політика Саудівської Аравії є предметом дослідження низки дослідників та дослідницьких центрів. В українській історіографії даною проблематикою займаються вчені Коппель О.А. [1,2,3,4,5], Парахонський Б.О.[7,8,9], Пархомчук .С.[3,4,5], Скороход Ю.С.[10,11], Швед О.В.[12], та інші. Серед зарубіжних дослідників ґрунтовно досліджують дану тему Гаус Г.[17], Міллер А.[20], Чакмен Дж.[14] та ін. На думку автора, в досліджуваній темі ще існує низка проблем і питань, які потребують ґрунтовнішого дослідження, наприклад проблема факторів ядерного стримування в регіоні Перська затока, релігійний чинник формування зовнішньополітичної стратегії.

Саудівська Аравія, важливий гравець на Близькому сході та в регіоні Перської затоки, Батьківщина ісламу та хранитель двох святинь, - саме ця ідентифікація впливає на визначення Королівством основних пріоритетів та загроз у внутрішньому та зовнішньополітичному просторі, що є тісно переплетені. Релігійний чинник номінально та на рівні традицій впливає на політичну систему Саудівської Аравії, разом з тим, він стає інструментом

риторики протистояння з регіональним конкурентом – Ісламською республікою Іран. Для Королівства відбувається сек'юритизації низки загроз, в тому числі перетворення зовнішніх загроз на внутрішні.

Політична система Саудівської Аравії заснована на шаріаті – комплексі морально-етичних, релігійних, правових та соціальних норм, що традиційно спирається на Коран та Сунну. Саудівська Аравія застосовує «Основи політичної системи» від 1992 року, що проголошують іслам державною релігією. До джерел права у Саудівській Аравії також належать іджма (одностайна думка релігійних богословів) та кіяс (вирішення справи за аналогією з текстом Корану). Політична кон'юнктура умовно окреслюється трьома напрямками: праві (виступають за модернізацію і в перспективі – за створення власного ядерного потенціалу), центристи (противники соціальних реформ) та ліві (представлені духівництвом і широкими верствами населення, які виступають за радикальну ісламізацію королівства).

Говорячи про правову систему та джерела права, дослідники виділяють наступні основні елементи правової системи. Перший – це мусульманське право, яке залишається некодифікованим та діє у формі доктрини. А.Нейматов зазначає, що вже не використовується ханбалітська доктрина, яка забороняє використовувати аналогію як джерело права. Другим елементом правової системи є законодавство, яке закріплює мусульмансько-правові норми (наприклад, щодо закяту, вакфі, чи агенції скарг). Третім елементом є нормативно-правові акти. Присвячені питанням, традиційно не регульованим мусульманським правом. Такі акти розглядаються в якості форми рішення процедурні і організаційних питань, необхідних для дій мусульманського права. Офіційна концепція полягає виходить з того, що єдиним законотворцем є Аллах, воля якого висловлена в шаріаті, який спирається на Коран і Сунну, а держава виконує нормотворчі функції в рамках шаріату. Правові акти називаються нізамами, тобто регламентами, а органи що приймають їх розглядаються як регламентарні органи. [23][21]

Політична система Саудівської Аравії спирається на союз між правлячою родиною аль-Сауд та представниками релігійних кіл, персоніфікованих у Раді

вищих улемів. Виникнення цього альянсу національна традиція відносить до часу створення першого саудівського королівства у 18 ст., коли ідеї Мухаммеда Абдель Ваххаба – мусульманського реформатора, прибічника салафітського напрямку в ісламі – стали ідеологією держави та майбутніх державних утворень. Аналізуючи механізми формування політики Саудівської Аравії, А. Нейматов виділяє офіційні та неофіційні структури в системі прийняття зовнішньополітичних рішень. Хоча за системою правління Королівство є теократичною монархією, Саудівські дослідники визначають систему існуючих в країні владних відносин як «ісламська консультативна та конституційна монархія», що формально відображає існування в КСА «плюралістичності інститутів», що впливають на прийняття політичного рішення. Серед них знаходяться такі елементи політичної системи держави, які є офіційними центрами національної влади – Король, Рада міністрів, міністерств та відомств, а також протопарламент – Консультаційна рада (Рада шури). [23]

Проведення зовнішньої політики є невід’ємною прерогативою Короля, а міністерства внутрішні і закордонних справ, оборони, та авіації та інших розглядаються як інструменти підтримання влади. Автор погоджується з цим положенням, хоча потрібно звернути увагу на власне роль родинних стосунків монархії, проблема спадковості якої також вирішується шляхом призначення на ключові посади майбутніх претендентів на трон. Так, практика вимагає призначення на ці посади представників родини аль-Сауд, а пост міністра юстиції – із родини потомків аль-Ваххаба, (аль-Шейх). Безпосереднє оточення короля визначає загальне планування політики, визначає основні пріоритети щодо проблем, а міністри отримують настанови від короля.

Принцип зображено вірно, проте на практиці – міністр закордонних справ – є крон-принцем, і фактично наступним королем. Як правило, крон – принци виконують більш вагомую роль, визначаючи курс і проводячи самостійно зовнішню політику. Після приходу на трон короля Салмана у 2015 році, крон-принцем був його племінник Мохаммед бін Найеф, а заступником крон-принца Мохаммед Бін Салман. Крон-принц займав пост міністр внутрішніх справ та оборони, а його

заступник – міністра закордонних справ, а також фактично керував саудівською політикою в регіоні та ініціював повітряну кампанію у Ємені. Крім того, він був призначений на низку інших постів в державі, і фактично проводив досить незалежну політику, маючи підтримку Короля, та зібравши апарат технократів.

Отже, релігійний чинник впливає на зовнішню політику Саудівської Аравії як на концептуальному рівні забезпечення ідеологічного лідерства в регіоні та ісламському світі, так і в практичній площині його реалізації. Якщо конфесійні суперечності є підґрунтям суперництва з іншими країнами регіону – передусім з Іраном, – то в більшості випадків релігійна вмотивованість стає ефективним інструментом здійснення власної політики далеко за межами державних кордонів.[6]

Ще одним інструментом, що формує інститут зовнішньої політики, стала створена за призначенням короля в 1992 р Консультативна рада. У нього входили люди науки і знань, які «слідуючи джерел ісламського шаріату, служать загальному благу, охороняючи єдність суспільства, основи держави і інтереси нації» (ст. 2). Завдання, поставлені перед Консультативною радою, давали право формувати і висловлювати свою думку щодо проведеної державної політики, яку розробляла Рада міністрів. Так члени Консультативної ради, отримували можливість вивчати і вносити поправки в законодавчі акти, міжнародні угоди, договори і концесії.

Одним із значущих кроків на шляху розвитку правового підходу в підкріпленні зовнішньополітичного курсу королівства, стало створення в 1971 р Ради вищих улемів. У його юрисдикцію входило «винесення судження з приводу питань, що цікавлять правителя з точки зору їх відповідності положенням шаріату і надання рекомендацій по релігійним проблемам, які мають відношення до прийняттям заходів». Передумовами для такого заходу послужила специфічна зовнішньополітична лінія, яку проводить королівством. Відмінною рисою і специфікою цієї лінії виступала сукупність «незмінних принципів і норм» діяльності, які були закладені в основу творцем королівства Абдель Азізом Ібн Саудом. Самоідентифікація держави, якої дотримувалися всі правителі

саудівського королівства була вирішальним фактором, «що визначає його діяльність в сфері проведеної ним зовнішньої політики».[14]

Для Саудівської Аравії відбувається сек'юритизації зовнішніх загроз для внутрішньополітичного поля. Саудівська Аравія також не має прописаних Стратегій чи Основ зовнішньої політики, які б визначали основні вектори та загрози для Королівства, проте досить красномовним є доповіді ключових посадовців. Туркі аль-Фейсал, посол КСА у США та Великобританії та генеральним директором розвідки КСА у 1977-2001 роках, сформулював у доповіді 2013 року у Гарварді основні пріоритети зовнішньої політики КСА: [16]

1) КСА переслідує мету посилення союзів у регіоні та поза ним та допомоги у підтримці стабільності в сусідніх державах. КСА проголошує принцип невтручання у внутрішні справи інших держав.

2) Вирішення усіх конфліктів та встановлення миру має стати пріоритетом на наступне десятиліття.

3) Оскільки мир може бути встановлений лише через співпрацю, довіру та діалог і взаємоповагу, КСА будуть продовжувати виступати посередником між конфліктуючими сторонами.

4) Необхідність політичних, економічних та соціальних реформ є першочерговою для прогресу, який гарантує процвітання.

5) Основна загроза для КСА є Іран. І, не дивлячись на ідеологічні розбіжності, КСА схвильовані через ядерну програму Ірану, яка має бути виключно мирною, та через втручання Ірану у конфлікти в регіоні, яке потрібно припинити.

6) КСА прагнуть до створення зони, вільної від Засобів масового знищення (ЗМЗ) на Близькому Сході та режиму санкцій за порушення.

7) Вирішення ізраїльсько-палестинської проблеми залишається пріоритетом зовнішньої політики КСА.

8) Королівство переслідує мету залишити Ірак активною частиною арабської спільноти і допомогти йому позбавитися іранського впливу.

9) Ємен складає комплексну загрозу для Королівства, що полягає у проблемі біженців, загрозі терористичної діяльності через базування терористичних організацій на території Ємена, та виклики пов'язані з подальшою дезінтеграцією держави.

10) Королівство переслідує дві мети у енергетичній сфері : підтримувати геополітичну важливість КСА шляхом безперервних поставок вуглеводнів, та виконати до 2020 та 2032 року плани щодо виробництва і використанню відновлювальних джерел енергії.

Таким чином, Саудівська Аравія позиціонує себе і надалі як лідера в ісламському світі, в регіоні Близького Сходу та Перської затоки, про що свідчить пріоритизація палестинської проблеми та регіональних конфліктів. Підкреслюється загроза іранської політики для Королівства, разом з тим проголошені принципи допомоги сусіднім державам, заклики до перегляду Іраком зовнішніх векторів та невтручання у внутрішні конфлікти є досить суперечливими.

Релігійний чинник також присутній і у формуванні зовнішньополітичної концепції Королівства Саудівської Аравії. КСА ідентифікує себе як ісламську державу і центральну ланку світового мусульманської спільноти. Це також впливає на формування пріоритетів. Також проголошено принцип мирного врегулювання конфліктів в арабському та мусульманському світі мирним шляхом та протидії тероризму. Основні задачі зовнішньополітичного курсу Королівства, серед яких питання забезпечення регіональної безпеки, закріплення солідарності із країнами арабського та ісламського регіонів , підтримання миру і міжнародної стабільності та надання економічної допомоги. Королівство є активно залученими у всі конфлікти в регіоні, що фактично є продовженням протистояння з Іраном.

Аналізуючи вектори безпекової політики КСА , виділяємо наступні: [22]

1. Захист території (шляхом створення нової безпекової парадигми для захисту північних, південних кордонів та узбережжя, також інвестицій у дослідження військової сфери,)

2. Продовження успішної антитерористичних зусиль (шляхом об'єднання зусиль та реабілітації та реінтеграції Ємену та Іраку)
3. Підтримка стратегічних союзників
4. Посилення влади
5. Протистояння поширенню засобів масового знищення
6. Утворення окремої служби безпеки кібер-простору
7. Посилення міжвідомчого партнерства.

Автор погоджується з Н.Обайдом щодо визначення іракської та єменської проблеми як основних пріоритетів для КСА. Ірак складає загрозу як арена дії терористичних рухів та через можливість іранського впливу. Дійсно, низку загроз для Королівства складає Ємен. По-перше, це загроза економічно-соціального характеру, оскільки найбільше економічних мігрантів в КСА саме з Ємена. В зв'язку з цим, Королівство навіть мало проект будівництва стіни на кордоні для запобігання масової міграції. Друга проблема, це терористична діяльність Аль-Каїди на території Ємену та нові загрози, пов'язані з війною в Ємені. Протести хуситів можуть підбурити саудівських шиїтів до аналогічних дій, а майбутня дезінтеграція Ємену також впливатиме на Королівство. Основна, на думку автора, загроза – небезпека втрати контролю над Аденською та Баб-ель-Мандебською затокою, якими пролягають маршрути транспортування вуглеводнів. Таким чином, близькість територіальна та географічна особливість незахищеності кордонів призводить до сек'юритизації єменської загрози для КСА. (Інша справа, що дії КСА лише поглиблюють кризу і створюють більше загроз для власного існування.)

Окремої уваги заслуговує вразливість на водних кордонах – Арабське море, Червоне море та Аденська затока. Королівство має забезпечити себе від атак чи блокади суверенними чи піратськими кораблями, а для цього потрібно тримати контроль над північними та південними шляхами, а саме – вхід у Червоне море через Суецький канал, до Рогу Африки через Баб-ель-Мандебську протоку, Перську затоку та Ормузьку протоку. Терористична загроза актуальна для всього близькосхідного регіону, і через актуалізацію діяльності так званої ІДІЛ в Іраку та

Аль-Каїди в Ємені, КСА має докладати зусиль для її подолання. Ці зусилля мають полягати в трьох аспектах : захист від терористичних атак в Королівстві, від терористичних атак закордоном, та від поширення терористичної ідеології. Участь можливих союзників КСА у конфліктах в регіоні звело нанівець можливість союзницьких відносин, разом з тим колишні союзники по РСАДПЗ також обрали незалежний від КСА шлях, підтримуючи різні сили в Іраку , Ємені та Сирії. Навіть зі стратегічним партнером США існують глибокі розбіжності, і цей союз також можна назвати тимчасовим і з приводу обмеженого кола питань.

КСА прагне стримувати вплив Ірану в регіоні для посилення власної регіонального впливу, підтримувати союз зі США проводячи власну незалежну політику заради посилення глобальної ролі, та підтримувати свою провідну роль в ісламському світі шляхом активної позиції та здатності захищати не тільки власні інтереси , але й інтереси мусульман в світі.

Автор погоджується з думкою К.Енніс щодо створення нових умов та нових викликів для Саудівської Аравії внаслідок подій так званої Арабської весни.[15] Дійсно, Для Саудівської Аравії першочерговою необхідністю є збереження монархій сусідніх держав – задля збереження стабільності та безпеки власного режиму. По-друге, вони активно артикують релігійним виміром перетворень, розглядаючи трансформацію регіона через призму регіонального суперництва з Іраном. Таким чином, вбачають Іран та шіїтські спільноти в та поза межами власних кордонів як загрозу власній стабільності. Традиційно саудівська зовнішня політика була обережною, прагматичною та з великим чинником особистісного фактору. На думку М.Камрави, з початком революцій 2011 року стримування повстань стало основною рисою саудівської зовнішньої політики. [19] Автор категорично не погоджується з цією тезою, натомість пропонує аналізувати ці події також через ірано-саудівське протистояння.

Зрозуміти ступінь важливості зовнішньої загрози можна зрозуміти лише через низку традиційних для Королівства загроз та їх сприйняття. Сприйняття внутрішніх загроз формує підходи до зовнішніх. Так, продовження правління

Дому Саудів та географічна цілісність Королівства є тими внутрішніми чинниками, на які спирається зовнішня політика.

До 2015 року теза Т.Джонса була цілком вірною, щодо важливості енергетичних ресурсів та можливості спиратися на процвітання задля досягнення стратегічних відносин, підтримки зовнішньої політики та цілей у сфері безпеки, а також багатство визначає відносини між правлячою родиною, бізнес інтересами та міжнародним капіталом. З новими цінами на нафту, дефіцитом бюджету, виснажливими військовими операціями у Ємені та Іраку, ситуація змінилася. Королівство не тільки шукає шляхи використання відновлювальних джерел енергії та реінвестування у власну економіку, але й переглянули інструменти для реалізації зовнішньої політики.[18]

В той же час Саудівська Аравія взяла курс на диверсифікацію міжнародних економічних та політичних партнерів. Після приєднання до ВТО у 2005 (одночасно з приходом на трон короля Абдалли), Саудівська Аравія почала інтеграцію в глобальну спільноту. Якщо візити до Китаю та Ватикану, та налагодження відносин з Китаєм та Індією позначали перехід «до більш прагматичної і раціональної зовнішньої політики», то встановлення тісного партнерства з Росією – колишнім опонентом у сирійському та іншіх питаннях – свідчить про актуалізацію цього вектора та використання його як інструмента зовнішньої політики.[13]

Традиційно Королівство переслідувало такі основні цілі внутрішньої та зовнішньої безпеки, що включали підтримку регіональних акторів партнерів КСА чи Заходу, подолання іранського впливу в сусідніх державах – зокрема в Іраку, Лівані, Сирії, Ємені та Бахреїні. І лише з 2011 з'явилася нова зовнішньополітична мета – стримування революцій в арабському світі, на думку дослідника Камрави.[19]

На думку автора, події Арабської весни лише підтвердили вже існуючі безпекові схвилювання Королівства, мета якого залишилася незмінною – збереження режиму та протидія іранському впливу. З 2011 лише збільшилася кількість інструментів та розширилося поле ірано-саудівського протистояння.

Королівство проголошує себе монархією з втриманням принципів шариату. На практиці в зовнішній політиці вони дотримуються прагматичного курсу, на який також впливає роль особистості, в даному випадку, міністра закордонних справ, і його власні прагнення та амбіції. Формально Королівство проголошує загально визнані принципи миру, взаємоповаги та мирного вирішення конфліктів, а де-факто КСА втягнуті у виснажливе протистояння з Іраном, який вони визнають своєю основною загрозою. Початок Арабської весни актуалізував низку інших загроз, проте ми приходимо до висновка, що зрештою, змінюється набір інструментів у зв'язку з революційними подіями, а основний вектор залишається незмінним – протидія та стримування Ірану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

1. Коппель О.А. Перська затока: проблема безпеки в 80-ті – 90-ті роки. – К.: Школяр, 1998. – С. 24. Коппель О.А. Перська затока: проблема безпеки в 80-ті – 90-ті роки. – К.: Школяр, 1998. – 199 с.
2. Коппель О.А., Мануїльська Т., Пархомчук О. Загальні тенденції становлення та розвитку військового виробництва країн Близькосхідного регіону // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини. – Вип. 6. – К., 1997. – С.70-79.;
3. Коппель О.А., Пархомчук О.С. Деякі питання розвитку відносин України з державами Близького Сходу // Питання нової та новітньої історії. – 1995, Вип. 41. - С.135-142.;
4. Коппель О.А., Пархомчук О. Проблеми та перспективи конверсії на Близькому Сході та в Азії // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини. – Вип. 5. – К., 1996. – С.28-40. Богомолів О. Політичний іслам // Політика і час. – 2003. - №12. – С.52-60.;
5. Коппель О.А., Пархомчук О.С. Деякі питання розвитку відносин України з державами Близького Сходу // Питання нової та новітньої історії. – 1995, Вип. 41. - С.135-142.;
6. Магеррамова Ю. Релігійний чинник зовнішньої політики КСА. Віче – 2011
7. Парахонський Б. Південні дивіденди. Сучасна політична ситуація на Близькому Сході та стратегічні інтереси України // Політика і час. – 1998. - №10. – С.43-51.;
8. Парахонський Б. Південно-східний вектор // Політика і час. – 1998. - №3. – С.3-6.;
9. Парахонський Б. У ситуації „вакууму безпеки” // Політика і час. – 2004. - №9. – С.12-24.;

10. Скороход Л., Скороход Ю. Украина и Ближний Восток / Ближний Восток и современность. Сб. статей (Вып. 11). - М.: Институт изучения Израиля и Ближнего Востока, 2001. – С.237-256.;
11. Скороход Ю.С. Україна і арабські країни: здобутки і проблеми співробітництва // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – Випуск 8. Зовнішня політика та дипломатія: витоки, традиції, новації / За заг. ред. Б.І.Гуменюка, Л.С.Тупчієнка, В.Г.Ціватого – К., 2003. – С.312-317.;
12. Швед О.В. Близькосхідний регіон у сучасних стратегіях трансатлантичної спільноти. – К.:НІСД, 2006. – 242 с.;
13. Behrendt S. The G20 and Saudi Arabia's Changing Foreign Policy Agenda// Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace.- 2009
[Available at <http://carnegieendowment.org/2009/09/21/g20-and-saudi-arabia-s-changing-foreign-policy-agenda/2a41>.]
14. Chuckman J. What Is Really Going on in Saudi Arabia? // Middle East, Politics, Viewpoints.- Nov 11, 2017
15. C. Ennis & B. Momani Shaping the Middle East in the Midst of the Arab Uprisings: Turkish and Saudi foreign policy strategies. // Routledge. Third World Quarterly.- Vol. 34, No. 6. -2013, pp 1127–1144
16. al-Feisal T. Saudi Arabia's New Foreign Policy Doctrine in the aftermath of the Arab Awakening (Public Lecture) // [Available at <https://www.belfercenter.org/sites/default/files/legacy/files/PrinceTHKSPublicLecture.pdf> .]
17. Gause F. The Future of U.S.-Saudi Relations. // Foreign Affairs. - Vol. 95, No. 4. -2016
18. Jones TC. Desert Kingdom: How Oil and Water Forged Modern Saudi Arabia // Cambridge, MA: Harvard University Press.- 2010.- pp 11–17;
19. Kamrava M. Mediation and Saudi foreign policy// Orbis.- 57(1).- 2013.-p.152-170
20. Miller A.D. Search for Security: Saudi Arabian Oil and American Foreign Policy // UNC Press Books.- 2017. - 338 p
21. N. Partrick Saudi Arabian Foreign Policy: Conflict and Cooperation// IB Tauris.- 2016 .- 336p.
22. Obaid N. A Saudi Arabian Defense Doctrine: Mapping the expanded force structure the Kingdom needs to lead the Arab world, stabilize the region, and meet its global responsibilities // Belfer Center for Science and International Affairs. - Harvard Kennedy School.- May 2014.
23. А.Нейматов Основные приоритеты внешней политики и дипломатии Саудовской Аравии на современном этапе // Диссертация .- Москва. - 2012